

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DİN*

Hasan COŞKUN**

Öz

Küreselleşme, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve dinsel politikalarıyla, yeni bir dünya düzeni oluşturma iddiasını savunmaktadır. Küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almasına ve kültürel, siyasi, sosyal ve dini hayatın tüm yönlerini etkilemesine rağmen çok farklı boyutlarda gerçekleşen güçlü bir olgudur. Küreselleşmenin bir olgu olarak kökleri XVIII. yüzyıldaki endüstri devrimi sürecine kadar götürülebilir. Fakat küreselleşmenin büyük ölçüde varlığını hissettirmeye başladığı dönem, XX. yüzyılın ortalarıdır. Bu dönemde dünya, yeni bir döneme, iletişim-bilişim çağına girmiş; iletişim teknolojisi devrimi (telefon) ile bilişim teknolojisi devriminin (bilgisayar, internet, sosyal medya) küreselleşmede çok önemli etkisi olmuştur. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişmeler adeta dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir. Küreselleşmeyi tüm insanlık için büyük bir avantaj olarak kabul eden sosyal bilimciler olduğu gibi küreselleşme sürecini kaygı verici belirsizlikler çağı olarak değerlendirenlerin oranı da az değildir. Bu makalemizde küreselleşme ve din ilişkisini sosyolojik bir perspektiften ve sosyal bilimcilerin bakış açısına göre ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, din, postmodernizm, modernleşme.

RELIGION IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Abstract

According to some scholars, globalization advocates the claim of forming a new world order with economic, social, political, cultural and religious policies. Globalization is a powerful phenomenon in many different dimensions, although it affects all aspects of cultural, political, social and

* Geliş Tarihi / Received Date : 13.10.2017

Kabul Tarihi / Accepted Date : 27.11.2017

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hasan.hcoskun@gop.edu.tr

religious life by influencing the whole world. Roots as a phenomenon of globalization goes back to the 18th-century industrial revolution. But the period when globalization begins to feel its greatest presence, It is the middle of the twentieth century. In this period, the world entered into a new era of revolution and communication-information; The revolution in communication technology (phone) and the revolution in information technology (computer, internet, social media) have been very important influences on globalization. The rapid changes and developments in information and communication technologies have almost transformed the world into a small village. Just as there are social scientists who regard globalization as a great advantage for all humanity, the rate of those who consider globalization process as an age of worrying uncertainty is also not small. In this article, we will try to reveal the relationship between globalization and religion from a sociological point of view and from the point of view of social scientists.

Key Words: Globalization, religion, postmodernism, modernization.

Giriş

1. Küreselleşme Nedir?

Herhangi bir konuyu tartışırken öncelikle kavramsal çerçeveyi iyi tespit etmek gerekir. Günümüzün en ciddi bilimsel sorunlarından birisi kanaatimizce kavram kargaşasıdır. Küreselleşme kavramı da günümüzde üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biridir. Küreselleşme kavramı temelde sosyal bilimlerin konusudur. Batı'da ve İslam dünyasındaki sosyal bilimcilerin çoğu küreselleşme ile ilgili bir şeyler yazmış ya da söylemiştir. Küreselleşme tabiatı gereği sosyal, ekonomik ve kültürel evrensel bir olgu ve süreçler bütünüdür.

Son yıllarda küreselleşmeyi konu alan görece geniş bir literatür geliştirdi. Tartışmanın büyük bir bölümü, ilk bakışta emperyalizmin hiyerarşik doğasının bir yönü olarak görünen olaylarda yoğunlaştı: tikel merkezi kültürlerin giderek artan hegemonyası, Amerikan değerlerinin, tüketici mallarının ve yaşam tarzlarının başka kültürlerle sızarak yaygınlaşmasıdır.¹

Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren sosyal, ekonomik ve teknolojik alanda hızlı ve yoğun bir değişim rüzgârı estiği bilinmektedir. Son yirmi yıl içinde büyük bir ivme kazanarak dünyamızı küçülten bu süreçten söz ederken

¹ Jonathan Friedman, "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri" *Postmodernizm ve İslam* der: A. Topçuoğlu-Y. Aktay, Ankara, 1996, s.82.

çoğu zaman “küreselleşme” tabiri kullanılmaktadır. Küreselleşme kavramının deyimimizle “efradını câmi ağyarını mâni” bir tanımını yapmak mümkün değildir. Küreselleşme kavramı çok boyutlu bir kavramdır. İktisadi, malî, siyasî, hukukî boyutları vardır. Her genel kavramın başına gelen küreselleşmenin de başına gelmiştir. O kadar farklı tanımlar yapılıyor, kelimeye o kadar farklı anlamlar yükleniyor ki, kavram adeta anlam bunalımına giriyor.² Küreselleşme sözcük olarak, dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir. Küreselleşme, sermayenin küreselleşmesine bağlı olarak diğer alanlarında küreselleşmesi için ortaya atılan, ideolojik bir yapı taşıyan yeni bir olgu değil yeni bir terimdir. Küreselleşme olgusunun ideolojik yönü, ulus-devlet yapısını tehdit etmesinden kaynaklanmaktadır.³ En önemli özelliği sermayenin yaygınlaşması olan küreselleşmenin, dünya ticaretinde bireysel girişimciliğin ulusal sınır tanımaması ve dünyanın hemen her yerinde özgürce faaliyette bulunması şeklinde ifade edilmesi mümkündür.⁴ Küreselleşme, hem dünyanın küçülerek yoğunlaşması, hem de bir bütün olarak dünya bilincindeki yoğunlaşmaya gönderme yapan bir terimdir.⁵ Küreselleşme, küreselleştirmeyi düşünsel, kültürel ve ekonomik bağlamda yani bütününde, öznesinden bağımsız düşünülemez. Kuşkusuz bu özne tarihsel, düşünsel ve ekonomik olarak Batı'nın, Batı medeniyetinin kendisidir.⁶ Küreselleşme kavramının tanımları ne kadar çeşitlenirse çeşitlensin, insanların bu kavram bakışlarını iki grupta toplayabiliriz.

Birinci gruba göre, küreselleşme tabiri insan haklarını, liberal demokrasiyi, piyasa ekonomisini, teknolojik gelişmeyi, yoksulluk, açlık ve sefaletin ortadan kaldırılmasını garanti eden bir süreç olarak görülür.

İkinci grupsa küreselleşmeyi, milletlerarası sermayenin dünyamızı yeniden fethetmesinin, dünyamızı tek bir köy haline getirmesinin yeni süslü ismi olarak görülebilir.⁷

2. Küreselleşmenin Kısa Tarihi

Küreselleşmenin ortaya çıkışının çok eskiye dayandığı, hatta kapitalizmin ortaya çıkışıyla başladığı söylenmektedir. Küreselleşmenin kesin olarak

² Mustafa Güçlü, “Küreselleşmenin Tarihi Seyri”, *Türkiye Günlüğü Dergisi* 2006, Güz, sayı: 86, s. 115.

³ Faruk Kocacık, “Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye” *Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan*, Sivas 2000, s. 109.

⁴ M. Ali Kirman, “Küreselleşme Sürecinde Dinî Pazarlar” *İslamiyat*, cilt: 8, (2005), s.101-111.

⁵ J. Friedman, “Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri” *Postmodernizm ve İslam*, der. A. Topçuoğlu-Y. Aktay, Ankara, 1996, s. 83.

⁶ Hatice Nur Erkızan, “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine” *Doğu Batı Dergisi*, sayı.18, 2002, s. 62.

⁷ S. Hayri Bolay, *Dini Araştırmalar*, 2003, cilt: VI, s.24.

belirginleşmesi, diğer bir deyişle yeni ekonomik düzenin ortaya çıkışı, 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başında ABD'den "muhafazakârların piyasa ekonomisini kamu müdahalelerinden arındırma eylemiyle başladı. II. Dünya Savaşının sonundan 1970'li yılların başına kadar dünya ekonomisinin çizgisi, savaş sonrası koşulların etkisi ile oluştu. 1970'li yıllar geçiş dönemini simgeledi. Eski düzen yeni düzenden çok farklıydı. Dünya başlıca iki ideolojik kampa bölünmüştü. Bu yeni ekonomik düzenin belirginleşmesi tesadüfî bir olay değildi. Dünyayı etkileyen bir ekonomik kriz sonucu toplumsal, kültürel siyasal değişimin yaşanmasıyla ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan kapitalizmin bir aşaması olan küreselleşmenin günümüzdeki durumuna bakacak olursak; küreselleşme günümüzde kimi görüşe göre kapitalizmin yeni bir aşaması, yeni bir ismi ya da emperyalizmin yeni maskesi olarak canlandırılmaktadır. Sosyal ve kültürel alanda geniş etkileri görülen küreselleşmenin asıl değişimi dünya ekonomilerinde yaptığı, geleneksel dengeleri kökünden sarstığı görülüyor. Ekonomik ve ticari alanda meydana gelen büyüme ve genişleme, ülkeler arasında önemli gelir farklılıklarına yol açarken, gelir dağılımlarında mevcut adaletsizlikler ve eşitsizlikler giderek artmaktadır. BM 1999 İnsani Gelişim Raporuna göre, küreselleşen dünyada en tepedeki 358 milyarderin toplam serveti, dünya nüfusunun % 45'ini oluşturan en yoksul 2,3 milyar insanın toplam gelirin eşittir. Dünya Nüfusunun % 80'ini oluşturan kesim servetin sadece % 22'ni elinde bulundurmaktadır. Zengin ülkelerde yaşayan %20 lik üst gelir dilimi ile alt kısım arasındaki gelir farkı, 1960'da otuz misli iken 1997'de 74 katına çıkmıştır. BM 1997 İnsani Gelişim Raporuna göre dünya nüfusunun % 10'unu temsil eden az gelişmiş ülkeler dünya ticaretinin % 0,3 pay almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin % 50'sinden fazlası doğrudan yabancı yatırım almazken, bu yatırımların üçte ikisi sekiz gelişmiş ülkeye gitmektedir, Kuzeyde 100 milyon insan yoksulluk sınırının altında yaşarken, Güneyde bir milyarın üzerinde insan temiz içme suyundan yoksun yaşamakta ve 840 milyonu açlık çekmekte ya da yeterince beslenememekte. Bunların yanında trilyonerlerin zenginliği 48 en az gelişmiş ülkenin toplam ulusal gelirin 1,5 katına çıkmıştır.⁸ Tüm dünyada işsizlik, yoksulluk ve benzeri toplumsal sorunların yükselişi ile birlikte toplumsal eşitsizliğin ve adaletsizliğin her alanda yükselişi ve bu yükselişin kurumsallaşması bir anlamda meşruiyet kazanması sonucunu doğurmaktadır. Yolsuzluk, dolandırıcılık ve yasal olmayan yollarla belli kazanımlar elde edenlere saygı

⁸ Mehmet Türkay, "Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri" *İktisat Dergisi*, sayı: 404, 2001, s. 7-15.

giderek artmaktadır.⁹ Bu denli yüksek gelir adaletsizliğinin en önemli nedenlerinden birisi küreselleşme olsa gerektir. Global ekonomi tüm dünyayı kendisi için önemli bir hareket alanı olarak görmektedir. Yukarıda verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere; küreselleşme methiyesi yapan metinler, bu dünyada yaşamayan insanlar için ideal bir tasarı olarak oldukça çekici ve eğlencelidir. Bu dünyada yaşayan ve olup bitenlerin farkında olan insanlar küreselleştiren efendilerle, küreselleşmesi gereken köleler, beyazlar-zenciler, gelişmiş olanlarla azgelişmiş olanlar, merkezde yer alanlarla çevrede kalanlar arasındaki büyük çelişkiyi görür.¹⁰ Günümüzde küreselleşmenin bir düşünce ve özlem olmanın ötesinde bir gerçeklik haline gelebilmesinin başlıca nedeni, teknolojinin gelişimi sonucunda dünyanın küçülmesidir. Ayrıca, görmek zorundayız ki küreselleşme 70'li yıllardan bu yana süregelen bir bunalım içinde yuvarlanmakta olan uluslararası sermayenin, bu bunalımdan kurtulmak için başvurduğu yollardan biridir. Özellikle son 30 yılda devlet-toplum yapılanmasında piyasa sistemini temel alan bir refah anlayışına sahip Yeni Liberalizm ise, devlet ve devletin işleyişi bakımından klasik ve Sosyal ya da Eşitlikçi Liberalizmden bir hayli farklılaşarak toplumsal eşitlik/adalet konusunda farklı sonuçların oluşumuna götüren bir döneme damgasını vurmaktadır.¹¹

Birçok araştırmacı 20. yüzyılın ortalarında özellikle ikinci büyük savaştan sonra değişimin toplumsal yaşamda gözle görülür nicel farklılıklar beraberinde getirdiği konusunda hemfikir olmaktadır. Artık küreselleşme kavramından söz edilmektedir. Ve ekonomik anlamda "global" değişim sürecinin en önemli ögesi dünya ekonomisinin güç merkezinin Asya Pasifik ülkelerine kaymakta olduğudur. Son 15-20 yılda dünya ekonomisinde gözlenen ana yapısal değişim, dünya ekonomisindeki güç dengesinin Atlantik'ten yani ABD'nin liderliğini yaptığı Batılı gelişmiş ülkelere, öncelikle Japonya'dan başlayarak Uzakdoğu'ya doğru kaymış olmasıdır.¹² Günümüzde küreselleşme özellikle de ulus devletlerin işlevlerini yok etmeye yönelik, gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere ve üçüncü dünya ülkeleri üzerinde sömürünün yeni bir ismi olarak görülmektedir. Daha önce de açıklandığı gibi günümüzde küreselleşmenin diğer boyutunda ise sanayi toplumunun bitmesi ile yaşamaya başlayan bilgi toplumu yer almaktadır.

⁹ Hayriye Erbaş, "Küreselleşme ve Ulus-Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet", *Doğu Batı Dergisi*, sayı:13, s.222.

¹⁰ Nadim Macit, *Dini Araştırmalar*, cilt: 6, 2003, s.90.

¹¹ Hayriye Erbaş, "Küreselleşme ve Ulus-Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet", *Doğu Batı Dergisi*, sayı:13, s.219.

¹² Nevzat Güldiken-G.Nair, "21.Yüzyıla Dönük Sosyolojik Yaklaşımlar" *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 19, 1997, s.106.

Küreselleşme ile ilgili tartışma şöyle gruplanabilir:

1.Küreselleşme tarihin başlangıcından beri vardır, son yıllarda hazırlanmıştır.

2.Küreselleşme, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesiyle yaşıttır.

3.Küreselleşme, sanayi öncesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile son dönemde ortaya çıkan yeni bir olgudur.¹³

3. Küreselleşme Sürecinde İnsan ve Toplum

II. Dünya savaşından sonra makro düzeyde meydana gelen toplumsal değişmelerin küresel değişim dinamiklerinden giderek daha çok etkilendiği tartışılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının informatik ve teknolojik gelişimi, uluslararası sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmelerin yaygınlaşması ve etkinliklerin artması değişme sürecinde ortak değerlerin paylaşımına yol açmıştır. Bununla birlikte değişme sürecinin yönü ve hızı toplumların sahip oldukları doğal ve beşeri kaynakların, yerleşim alanlarının nitelikleri ve ekonomik gelişim sürecinde buldukları aşamalardan farklı biçimlerde etkilenmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ulusların sahip olduğu kaynak ve birikimlerinin farklılığı bilgi ve teknoloji kullanma özellikleri ve insan kaynağının niteliği küreselleşen dünyada ortak değerlerin yaratılmasında dengesiz katılımlar sağlamaktadır.¹⁴ Bu nedenle bazı yazarlar küreselleşme, sürecinde oluşturulan değerler transferinde gelişmekte olan ülkelerin istismarına yönelik değerler transferinin daha yaygın işlediğini ileri sürmektedirler. Bazı yazarlar küreselleşmenin toplumların ekonomik, politik ve kültürel boyutta etkileşimler yolu ile fonksiyonel açıdan bütünleştiği ve bu nedenle toplumlar arası farklılığın giderek yok olduğu veya çatışmaların azaldığı anlamına gelmediğini ileri sürmektedir. Küreselleşmenin kendi içinde hem toplumlar arası bütünleşmeyi hem de farklılaşmayı içeren çok yönlü bir gelişme olduğunu belirtmektedir. Uluslararası ekonomik ve politik konsorsiyumlar bu bağlamda kültürel bütünleşmede de önemli rol oynamaktadır. Giddens, küreselleşmenin ancak zaman ve mekân bağlamında açıklanabileceğini öne sürer. Ona göre modern çağ öncesinde toplumlar zaman ve mekân açısından birbirinden çok uzatırlar. Günümüzde ise küreselleşmenin, zaman ve mekânsal boyutta toplumların birbirlerine yaklaşmasının sonucu olduğunu ileri sürer. Küreselleşme ile "Ulus-

¹³ Kocack, a.g. m, s.111.

¹⁴ Ercan Tatlıdil, "Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynakların Değişimi: Türkiye Örneği" Prof. Dr. Eyyüp Kemerlioğlu'na Armağan, Sivas 2000, s. 121-122.

devlet” ve “ulusalcılık” gibi kavramların öneminin giderek azalacağını, gelişen kapitalist üretim ilişkisinin uluslararası etkileşimi arttıracığını tartışmaktadır.¹⁵ Wallerstein’a göre ekonomik ve politik düzeydeki küresel değişimler kapitalist dünya ekonomisinin gelişmesiyle birlikte oluşmuştur. Bu nedenle hiçbir tarihsel sistem kapitalist dünya ekonomisi kadar kendi içinde bağımlı, karmaşık, yaygın ve ayrıntılı olmamıştır. Wallerstein’ın yaklaşımına göre kapitalist dünya ekonomisi genişlemeye her zaman gereksinim duymuştur. Bu nedenle son dört yüz yılda Avrupa merkezli bir sistemden bütün küreyi kapsayacak bir sisteme geçmiştir. Bu süreç içerisinde merkezler ülkeler ulusal devletlerini güçlendirmiş, ekonomilerini kalkındırmış ve ulusal kültürlerini de geliştirmiştir. Buna karşın çevre ülkeler ise ekonomik olarak merkez ülkelere bağımlı ve geri kalmış ve ulusal devletlerini güçlendirmede yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda çevre ülkeleri merkez ülkelerin kültürlerinin etkisi altına girmiştir.¹⁶

Bunun sonucunda ekonomik süreçte kapitalist sermayenin genişlemesine bağlı olarak dünya çapına yayılan küreselleşmenin, kültürel boyutu da içine alarak kapitalist dünyayı tek bir sistem haline getirdiği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte dünya toplumlarının etnik ve kültürel farklılıklarını koruyarak küreselleşme sürecine katıldıkları görülmektedir.

Dünya toplumlarının tarihsel gelişim deneyimlerinin farklılığı, buldukları coğrafyanın özellikleri, bölgesel ve yöresel farklılıkların küreselleşme sürecinde var olacağı bilinmektedir. Bu farklılıklar toplumların birbirleri ile daha çok etkileşim içerisine girmesini fonksiyonel anlamda bütünleşeceği yönünde değişeceğini ileri sürmek mümkün değildir. Belki bu nedenle günümüzde bazı yazarlar yöresel ve bölgesel düzeyde var olan toplumsal farklılıkların küreselleşme sürecinde birer kültür mozağının parçaları olacağını ileri sürmektedirler.

Başlangıçtan itibaren ekonomik bir süreç olma özelliği baskın olan bu süreçte, ekonomik faktörlerin, ekonomik kavramların sürekli planda olduğu, hemen her olgunun bu kavramlarla açıklanmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bu süreçte insanların, attıkları her adımda, söyledikleri her sözde, ‘homo economicus’ tanımına uygun olarak ekonomik düşündükleri ve rasyonel tercihlerde buldukları anlaşılmaktadır. Zira ekonomik olduğu kadar, son derece çoğulcu bir yapıyı temsil eden küreselleşme sürecinde yaşanan değişim ve gelişmelerin insanların sosyal aksiyonlarına etki ettiği kadar dini davranışlarına da yansımaları

¹⁵ Ali Esgin, *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Ankara, 2008, s.445-455.

¹⁶ Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi*, çev. Latif Boyacı, İstanbul, 2004, cilt: I, s. 359-368; Tatlıdil, a.g. m, s. 122

söz konusu olmuştur. Anlaşılan tarihin en eski dönemlerinden itibaren insanların dine ve ekonomiye ilgilerinin hiçbir zaman azalmadığı bilinmekle birlikte, bu ilginin, içinde bulunulan küreselleşme sürecinde uyarılmasıyla zirveye çıktığı söylenebilir. Nitekim 1970'li yıllardan itibaren tüm dünyada küresel bir olgu olarak yaygınlaşma eğilimi gösteren yeni dini hareketlerin etkisiyle dini alanda çoğulcu bir yapının ortaya çıkması neticesinde dinî pazarların kurulmasına ve dinî grupların 'ticari bir firma' gibi çalışarak 'müşteri' ve kaynak temini için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmelerine bakılırsa, küresel planda yaşanan gelişmelerden dinin de etkilendiği sonucuna varılır.¹⁷

Küreselleşme doğayı, toplumları ve kültürleri çok hızlı bir biçimde tahrip etmeye başladı. Kanımca küreselleşme insan aklının yarattığı yapay modellerden biridir. Günümüz insanı küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarını görünce, aklını kullanarak yeni bir yapay düzen kurabilir. İnsanın insana ve insanın, doğaya egemen olduğu bir dünya değil de, insanla, insan ve insanın, doğayla barışık olduğu yeni bir dünya düzeninin kurulmasını arzu ediyoruz.¹⁸ Küreselleşme aracılığı ile Avrupalı olmayan toplumlar, Avrupalı toplumlar tarafından yabancılaştırıldı. Yani Doğu'daki aydın ve entelektüeller daha fazla bir doğulu gibi duymaz, bir doğulu gibi üzüldü, bir Doğulu gibi ümit beslemez oldu. Kendi sosyal problemlerinin acısını duymaktan öte, kapitalist ve materyalist başarı ve kazancın zirvesinde olan bir Avrupalı'nın acılarını elemelerini, duygu ve ihtiyaçlarını düşünür. Doğu toplumlarının arzuları, yaşantıları, tavırları, düşünce, eğlence ve zevkleri, faziletleri, tapınma şekilleri bütün iyi ve kötü davranışları hepsi kendilerine aitti. Fakat bugün Batı toplumları kendi hayat felsefelerini, düşünce tarzlarını, arzu, fikir, zevk ve tavırlarını, yeni ürün ve makinelerini tüketmek için medeniyet sembolleri hiçbir zaman bu tip tavır, özlem, zevk ve düşünce tarzlarına ayak uyduramayan bu ülkelere empoze etmeyi başardı. Avrupa Medeniyetinin dışında Alined Popa'nın deyimiyle "mozaik toplumlar" meydana geldi.¹⁹ Etnografik evrenin, yani dünya halklarının küreselleşmiş tasavvuru, geniş dünyanın her noktasında her zaman var olan karışımların, hiçbir kültürün katıksız olmadığını, her kültürün geniş sistemdeki başka yerlerden gelen öğeleri içinde barındırdığının ayırdındadır. Başka bir deyişle bu su geçiren bir mozaiktir.²⁰ Melezleşme, bugün dünyada hayli yaygınlık kazanmış türde bir

¹⁷ M. Ali Kirman, "Küreselleşme Sürecinde Dinî Pazarlar" *İslamiyat*, cilt: VIII, (2005)s.102.

¹⁸ Faruk Kocacık, "Kitle Toplumunu, Küreselleşme ve Türkiye" *Prof. Dr. Eyüp Kemeralioğluna Armağan*, Sivas 2000, s.112.

¹⁹ Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Ahmet Yüksek, İstanbul, 1998, s.24.

²⁰ Jonathan Friedman, "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri" *Postmodernizm ve İslam Der: A.Topçuoğlu-Y.Aktay*, Akr.1996, s.106.

kültürel süreci, hakkını vererek ve özlü biçimde ifade etmektedir. Melezleşme kavramı başta birbirinden mekân olarak ayrı bulunan, farklı tarihsel kaynaklardan gelen, anlam ve anlamlı biçimlerin yaygın bir şekilde karışması sürecine atıfta bulunur. Melez terimi, özcü kültür nosyonuna aktarıldığında ancak karışık tasarımını, iki ya da daha çok “saf” kültürün birbirine karışmasını ifade edebilir.²¹

Karışık ve her şey olan ama aynı zamanda hiçbir şey olmayan kültür diyebiliriz. İçerisinde her şeyden bir miktar olan fakat hiçbir şey ifade etmeyen mozaik(melez) bir kültür diyebiliriz. Küreselleşmenin insanları ve toplumları tek tipleştirmesinde şüphesiz en etkili araç iletişim araçlarının fonksiyonlarındaki artış olsa gerekir. Malum çağımız bir iletişim çağıdır. İletişim teknolojilerinin zirveye ulaştığı, iletişim araçlarının dünyanın her noktasında herkes tarafından kurlsuzca, fütursuzca kullanıldığı ve mahremiyetin uluslararası arenada tüketildiği bu iletişim çağında sadece yaşam tarzları ve kimlikler tek tipleşmedi aynı zamanda kişilikler de tek tipleşti ve hatta dünya küresel bir kimliksizlik arenasına doğru hızla ilerlemektedir. Artık küresel iletişim çağında geleneksel zamanlarda olduğu gibi insanlar sabah uyandıkları zaman cami, kilise vb. kutsal mekânlara doğru kutsal yolculuklar yapmıyorlar. Modern zamanların bireyleri sabah kalkar kalkmaz kendilerinin dünyaya açılan penceresi olan dijital araçlarının düğmesine basıyorlar ve tüm dini, dindışı, ahlaki, gayri ahlaki, elektronik cemaatlerin tüm hallerini, dünyanın her halini bizzat yaşamaya çalışıyor. Artık insanlar iletişim çağının en güçlü programları olan Facebook ve Twitter aracılığı ile sosyal yaşama dâhil oluyor, modern insan tüm acılarını, hüznlerini, aşklarını sosyal medya aracılığı ile küresel dünya cemaatleri ile birebir paylaştığını zannediyor. Geleneksel zamanlarda olduğu gibi insanlarla ekmeğini, aşını paylaşmıyor, kapitalizmin kendisine sağladığı imkânlarla elde ettiği paralarla açık büfe lüks otellerde hazırlanan envai çeşit yemeklerin rötuşlanmış albenisi yüksek fotolarını paylaşıyor. Modern zamanlarda birkaç sivil toplumuna üye olan bireyler artık Facebook ortamında oluşturulan binlerce sanal gruba üye olabiliyor ve grubun diğer üyeleriyle sanal bir yaşam tarzını doyumsuzca paylaşmaya devam edebiliyor.

4. Küreselleşme ve Din

Din ile küreselleşme ilişkisini, küreselleşmenin iki temel oluşturucuları çerçevesinde ele alınabilir. Bunlardan biri, lokal ve modern öncesi ekonomilerin yerine geçen ve dünya ölçeğinde yaygınlaşan kapitalist sistemdir. Aslında kapitalizmin son safhasını temsil eden küresel ekonomik sistem birçok toplumda,

²¹ J Friedman, a.g.m, s.101-102.

dini temelli sosyal hareketler üzerinde etkili olabilmektedir. Küreselleşmenin diğer oluşturuucu unsuru kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, çeşitli toplumlarda tecrübe edilen dini hayattaki canlanmalara etki etmektedir.²²

Küreselleşmenin din üzerindeki en önemli etkilerinden birisi, dini küresel bütüne çekerek geçmişte sahip olduğu gelenekten uzaklaştırarak otantikliğini kaybettirmesidir. Küresel kültür, bir taraftan metaların, diğer taraftan her türlü değer ve inancın süratle tüketimini sağlayarak yoğunluğu giderek artan bir sekülerleşmeyi beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olan tüketim kültürü, gündelik hayatın pek çok alanda sarıp sarmaladığı gibi dini hayatın pek çok unsurunu da gündelik tüketimin bir parçası haline getirmektedir. Ancak burada dini hayat unsurlarının tüketilmesi ile kastedilen, onların tamamen ortadan kalkıp anlamsızlaşması değil, tüketim kültürünün belirleyici bir unsur olmasıyla birlikte inançların değer kaybına uğramasıdır. Bir örnek vermek gerekirse, günümüzde en çok tüketime sunulan meşhur bir futbolcu, bir şarkıcı ve bir politikacı gibi hızla popülerleşen figürler, dini figürlerin önüne geçmekte ve insanların dünyalarında daha fazla yer bulmaktadır. Bu bakımdan tüketim kültürü insanların inanç dünyalarında değer kaybına neden olmakta ve din ile ilişkilerini zayıflatmaktadır. Din, toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında önemli bir fonksiyona sahip bulunmaktadır.²³

Küreselleşme sürecini bir teori bağlamında izah eden sosyal bilimcilerden N.Luhmann ve A. Giddens'a göre küreselleşme moderniteye eşittir.²⁴ Küreselleşmenin tarihi bir bakıma modernleşmenin tarihi ile özdeştir. Gerçekte modernlik-küreselleşme bir aradılığı içinde toplumsal ve psikolojik bir koşulun süreçsel ve zamansal bir ürününü belirtmesine rağmen küresellik nosyonunun modernlik ile bir aradılığı dolaysız olarak açıkça farklı iki tür koşul arasındaki ilişki sorununu doğurur.²⁵ Modernitenin kimlik mekânı bizatihi gelişen küresel sistemlerin bir ürünüdür. Modernite kimlik terimleriyle kozmopoliten, eşiksel olmaksızın ortada ve aradadır. Pek çok dünya arasında gelip, gider, onlara katılır, ama onların bir parçası olmaz. Kozmopolitenler, sahih değildirler ve 'modern'in esasını temsil ederler. Öteki kimliklere nazaran sürekli bir değişkenlik yoluyla kozmopolitenler yalnızca rol oynayabilirler, başka insanların gerçekliğine yapay

²² H. Ezber Bodur, " Küreselleşme ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Der: N. Akyüz-İ.Çapçoğlu, Grafiker Yay. Ankara, 2012, s.214.

²³ İhsan Çapçoğlu, "Küreselleşme, Kültür ve Din", *AÜİFD XLIX* (2008), sayı: II, s. 153-183.

²⁴ Adnan Aslan, "Küreselleşme ve Din" *Köprü Dergisi*, 2002. Sayı: 77.s. 124.

²⁵ Ronald Robertson, "Glokalleşme:Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik", *Postmodernizm ve İslam*, der. A.Topçuoğlu-Y.Aktay, Ankara. 1996, s. 116.

şekilde katılır, ama değişkenlik ötesinde kendilerine özgü bir gerçeklikleri yoktur.²⁶ R. Bellah, geçmişin birçok dikotomisini/ikilemini ortadan kaldıran ve geleneksel sembolizmi reddeden küreselleşmenin nesnesi, modern dini inceler. Dini eylemle ilgili olarak şöyle yazar “dini yapıların, gelenekselleşmiş tapınma ve adanma uygulamalarını nasıl modern şartlara özellikli bir şekilde uyarlamaları dini çevrelerde giderek ilgi toplamaktadır. Diğer taraftan “ benim zihnim benim kilisemdir” ya da “ben kendi başıma bir mezhebim” türünde eğilimler dini örgütlenme seviyesinde yaygın görülebilir. Toplumsal içerim açısından bakıldığında; “ Öyle görünüyor ki modern toplumun, kültürel, kişisel ve hatta toplumsal seviyede içerdiği özgürlük büyük ölçekli toplumlarda kararlı bir şekilde kurumsallaşabilir mi? Sorusu ortadadır. Ne var ki anlamın ortadan kalktığı ve ahlaki standartların başarısız olduğu bir durum insanoğlunun eylemlerinin bir alanında yaratıcı yenilikler oluşturabilmesi için benzersiz bir fırsat olabilir.²⁷

Modern insan, kendi tanrı tanımaz evreninde son derece yalnız ve perişandır. İnancını, tabiatın ve evrenin ilk muharriki saydığı üstün zekasında kaybetmiştir. Çaresizlik içinde kendini keşfetmenin yeni yollarını aramaktadır. Tanrı imajına dayanan yaratılmış olma düşüncesini bu gün tamamen terk etmiş olmasına rağmen kendi yarattığı sunî hüner aynasında kendini seyretmeye karşı değil. Benliğini aşma bilinci ve cansız maddenin hareketsiz dünyası arasında bütün farklılık işaretlerini görünürde silmeyi planlayan insan, bugün aslında varlığının anlamını keşfetmek için son çabalarını sarf ediyor. Kendi kimliğinin son kumarı ile her şeyi bir bahisle olduğu gibi kazanarak ya da kaybederek, çaresizlik içinde belirsiz benliğine belirli bir cevap arıyor.²⁸ Çağımızın asıl temel ve hayati tartışması, Batının intihar sayılabilecek, “ilerleme” ve “büyüme” efsanesinin söz konusu edilmesi tartışmasıdır. Batı'nın bu büyüme ve ilerleme ideolojisi, ilimlerle teknikler ve hikmet arasındaki ayrımla belirlediği gibi insanı, aşkınlık ve cemaat gibi gerçek insanî boyutlardan koparan bir ferdiyetçiliğin yüceltilmesiyle de temayüz etmiştir.²⁹ ‘Modern Zaman’ da herhangi bir bağ ve sorumluluktan azade, duygu, arzu, heyecan ve ihtiyaçlarıyla baş başa bir adamı canlandırır. Bir insan olarak sevgilisini sever, ebeveynine hürmet, arkadaşlarına sempati besler başkalarıyla oturup konuşma ihtiyacı hisseder ve hayatın çeşitli safhalarında çeşitli şekilde farklı özelemler ve tepkiler ortaya kor vs... Bu adam, artık kendisini arzuları, ihtiyaçları, zayıflığı, mantığı, anıları ve faziletleri olan bir insan olarak algılamaz.

²⁶ Jonathan Friedman, a.g.e., s. 95-96.

²⁷ R. Cipriani, *Din Sosyolojisi*, çev. Ali Coşkun, İstanbul, 2011, s. 275.

²⁸ S. Perviz Manzur, “Düşünen Cihaz: Yapay Zeka”, *İnsan ve Teknoloji*, çev: T.Kılıç, İst. 1992, s.83.

²⁹ Roger Garaudy, *İslam'ın Vadettikleri*, İstanbul. 1995, s. 15.

Bütün bunlar hep yok olmuş, Marcuse'in deyimiyle "tek boyutlu insan" veya Renoué Genno'un söyleyişiyle "değeri düşmüş adam" haline gelmiştir. Fakat Shondel, tüketim uğruna üreten ve üretim uğruna tüketen biri olarak, ona "daire adam" der.³⁰

Modern dünya görüşünde sembolik gerçeklik tabakası, geleneksel dini tasavvurların yanında, büyüyen miktarda "dini" ve "din karşıtı" tasavvurları içerir. Modern dünya görüşünün iç formu daha esnektir. Öyle ki mantıki olarak birbirine karşıt tasavvurlar ve tasavvur alanları tamamen birbirlerinin yanında varlıklarını korurlar. İçsel olarak heterojen olan dünya görüşü, az-çok eşit haklara sahip bireylere mevcut dünya görüşü ile ilgili "sınıflandırma"dan birini sunma rolünü oynar.³¹ Din, çağdaş Batı topluluğunda hem etkili hem de karmaşık bir olaydır. Amerika ile Avrupa arasındaki dinin toplumsal durumuyla ilgili önemli farklara rağmen, Atlantik'in her iki yakasında gerçek budur. Amerika'da din, kamu hayatında etkili bir yer tutmakta ve tamamıyla iradi bir zeminde, kendi teşkilatlanmış cemaatlarında nüfusun yarısından fazlasının şekli bağlılığını devam ettirmektedir. Avrupa'da bir takım ülkelerde hukuki kuruluşların çeşitli kademelerinde varlığını sürdürmesine karşılık, teşkilatlanmış dine halkın iştirakî Atlantik Okyanusunun öte yanındaki kitlelerin belirgin dindarlığının oldukça gerisinde kalır, bununla birlikte, bu geride kalış, iki büyük Hristiyan inancından biri ya da her ikisiyle özdeşleşen siyasi partilerin en güzel örneğini verdiği, teşkilatlanmış dinin siyasi üstünlüğünce telafi edilmektedir. Hem Avrupa'da hem de Amerika'da din, komünist dünyaya karşı bütünüyle ideolojik vaziyet almada önemli bir rol oynar.³² Küreselleşme ve din konusunda çalışması bulunan R. Falk ve Robertson küreselleşmenin dinsel boyutunun olduğunu, dinin küresel bir aktör olarak kamusal alanda öncü bir konumda olduğunu ifade eder. Her iki sosyal bilimcinin de ittifak ettiği nokta, insanlığın karamsar bir süreçten, kimlik ve anlam arayışı sürecinden geçmesi ve dinin küresel bir aktör konumuyla mevcut sorunlarda ve özellikle yeni düzen arayışlarında "alternatif" olma özelliğidir.³³

A. Kurt'a göre küreselleşme süreciyle birlikte dinin öneminin daha da arttığı söylenebilir. Dinin insanları çok daha büyük ölçüde bir araya getirme ve

³⁰ Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Ahmet Yüksek, İstanbul, 1998, s.17-18.

³¹ Thomas Luckmann, "Modern Toplumda Din ve İnsan" çev: M. Emin Köktaş, *D.E.Ü.İ.F. Dergisi*, cilt. V, s.433.

³² P.Berger-T. Luckmann, "Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi", çev: M. Rami Ayas, *A.Ü.İ.F.Dergisi*, cilt: XXX, s.375.

³³ Mustafa Arslan, "Yeni Toplum, Yeni Dinsellikler: Küreselleşme Sürecinde Dinin Gelişen Soft Power Etkisi" *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi – II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme*, 19-20 Nisan 2012.

sosyal bağlar yaratma kapasitesi, bu süreçte onun gücünü artırmıştır. Bir lisan, bir ideoloji ve bir dünya görüşü olarak din, dağınık da olsa, geniş alana yayılarak hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Bilişim çağı, uluslararası mesafelere ulaşmada dini hareketlere şimdiye kadar görülmemiş imkânlar sağlamaktadır.³⁴

Niyazi Usta'ya göre küreselleşme sürecinin etkilerinin başka alanlara kıyasla en son sıçrayacağı ve en yavaş olacağı alanın din olduğu görülmektedir. Çünkü din; teknolojiye, siyasete, ekonomiye, hukuka, eğitime, yönetime ve benzerlerine göre en soyut ve uzun yıllar inanılma biçimiyle pekiştirilmiş bir fenomendir. Din alternatif yaklaşımlara nispeten dirençli olup; kendisiyle mukayese edilenle birlikte değerlendirildiğinde çok net ve belirginleşen bir görüntü elde etmek zordur. Ancak hemen; her ne olursa olsun neticede din, kendisine inanan fertlerin eliyle dinamikler bütünüdür. Dolayısıyla din ile küreselleşmenin irtibat kurması kaçınılmazdır.³⁵

Hasan Onat'a göre "Dinin, 20. asrın ortalarından itibaren yeniden yükselen bir değer haline gelmesi de küreselleşmenin sonuçlarından birisidir. Küreselleşme ile din arasında çift yönlü bir ilişki vardır: Küreselleşme, bir asit gibi dinde ve bir bütün olarak geleneklerde, derin çözümlere yol açmıştır. Aşırı sekülerleşme, modernitenin, bilim ve teknolojinin desteği ile dinin etki alanını iyice daraltmıştır. Bu durum, güven bunalımı ve anlam arayışının da katkılarıyla din alanında hem rasyonel arayışları, hem de irrasyonel kaçışları hızlandırmıştır. Din alanında açılma ve içe kapanma diyebileceğimiz bir süreç yaşanmaktadır. İçe kapanma eğilimleri, tarikat ve cemaat yapılanmalarında görülmektedir. Açılma, dine, bilimsel ve felsefi donanımla yaklaşma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme, dinin alanının daraltırken, etkinliğini artırmış; dine ilginin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Aşırı bireyselleşmeden, küresel sorunlardan bunalan akıllı birey, anlam arayışına cevap, sorunlara kalıcı çözüm bulabilmek ümidiyle, dikkatini din alanına yöneltmek ihtiyacı hissetmiştir. Dine yönelik de küresel bir boyut taşımaktadır. Diğer taraftan, din de, küreselleşmeye direnerek, onun aşırılıklarını öne çıkararak, etkinliğini göstermektedir."³⁶

Falk'a göre din, küreselleşmenin hâkim motifleri ve onun icatlarıyla çok yakından irtibatlı olan teknolojiler tarafından açıkça tehdit edilmektedir.³⁷

³⁴ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Sentez Yayınları, 2015, s. 266.

³⁵ Niyazi Usta, "Küreselleşme ve Din", *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ankara, 2012, s. 380.

³⁶ Hasan Onat, "Küreselleşme Üzerine" *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, s. 40-41.

³⁷ Richard, Falk, , "Küreselleşme ve Din, İnsanı Küresel Yönetişim", çev. H. Tuncay Başoğlu, Küre Yay, İstanbul, 2003, s. 77.

Küreselleşme sürecinde dini ve toplumsal değerler, küreselleşme sürecinin getirdiği kültürel değişime direnmekte, küreselleşme süreci ise ürettiği yeni değerlerle karşılık vermekte, ürettiği değerleri yaygınlaştırmakta bir anlamda kendi değerlerini “küreselleştirmeye” çalışmaktadır. Dini ve toplumsal değerlerden farklı olarak küreselleşme süreci, ürettiği değerlerle dini ve toplumsal değerlerde değişme, kültürel pratiklerde farklılaşma ve bir yaşam tarzı telkin etmektedir.³⁸ Öte yandan küresel kitle kültürüne paralel bir biçimde artan hiperaktif tüketim, imajların meta olarak sunumu, yaşanan aşırı hızlı ve değişken hayat tarzı tüm dinleri gerçek hayatla bir rekabet içine sokmakta; yaşanan hayatla inanılan ideallerin arası gün geçtikçe daha da açılmaktadır. Bu rekabet ve çelişki İslam için olduğu kadar Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm vb. dinler için de geçerlidir. Küresel tüketimin bütün toplumsal alanı kuşattığı bir dünyada dinlerin metalaşmasıyla ve büyük dinlerin erozyonu artan bir trend içinde hızla devam etmektedir. Hayata yön verme ve toplumsal formlar içinde kendine yer bulma konusunda ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalan dinler, giderek kişinin bir iç meselesi haline gelmekte ve kişi için gerçek anlamını kaybederek sembolik bir anlam ve değer taşımaya başlamaktadır. Hayatın aşırı metalaşması ve katı bir biçimde sekülerleşmesi, günlük hayat formlarının, dini inançlarla bir rekabet ve çelişki doğurarak dinsel İnançların doğasını etkilemesine yol açmaktadır.³⁹ Bu durum, dinlerin kendilerini "evrensel bir hayat tarzı" olarak sunmalarının önünde de ciddi bir engel oluşturmaktadır. Ancak kültürel heterojenlikle homojenliğin bir arada ve paradoksal bir biçimde yaşandığı bu süreç, çağdaş dünyada geleneksel, yerel olanın ya da dini kültürlerin önemini bütünüyle kaybettiği anlamına gelmemektedir.⁴⁰

Aynı zamanda Küreselleşme sürecinde belli başlı dinler, misyonlarını başka kültürlere taşımak üzere küreselleşmenin tüm imkânlarından rasyonel tarzda yararlanmaktadırlar. Adeta küresel dini marketler haline gelen Sovyet mirasçısı olan ülkeler, Evanjelik, Advenist ve Yahova Şahidi gibi Hristiyan gruplar, Türkiye’den bazı tarikat ve cemaatler, Pakistan’dan Tebliğ cemaati üyeleri ve çok etkili görünmeseler de Arap ülkelerinden gelen Vehhabiler için dinlerinin mesajlarını iletmeye uygun alanlar görünümündedir.⁴¹

³⁸ Abdullah Özbolat, “Değerleri Küreselleşme sürecinde Değerlendirmek” *Kültür ve Din*, Adana, 2014.s. 147.

³⁹ Bk, Şaban Erdiç, “Türkiye’de Siyasal Toplumsallaşma ve Siyasal Katılım Ziyaret Fenomeni Örneği”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2016, cilt: XX, Sy.2. ss.73-100.

⁴⁰ Çapçioğlu, a.g.m, s. 182-183.

⁴¹ Kurt, a.g.e, s. 278.

Dini geleneklerde görülen yenilikçi, modernist ve postmodernist yaklaşım ve gelişmelerin motivasyon kaynaklarından biri, şüphesiz küreselleşme sürecidir.⁴² Postmodernite, pozitif bilimlerin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe, determinizmden rölativizme geçişi ifade ettiği kadar, geçmişin cemaat nostaljisi ile de dine dönüşü de ifade eder.⁴³ Modernlik bir unutma çabasıdır: Tanrı'yı, kainatı, ruhu ve vicdanı unutma. Postmodernlik ise, tam hafıza yitimi durumudur. Artık muhafaza edilecek ve muhafaza edilmeye değer hiçbir şey yoktur. Tek gerçeklik "anything goes"(her şey mübah) mottosuyla özetlenen ve ifade edilen ve ucu kaçınılmaz olarak nihilizme kadar varan izafi gerçekliktir. Büyük anlatılar, büyük hikâyeler bitmiştir, herkesin kendi hikâyesini yaşayabilme zamanıdır. Yaşanacak hayat, kişinin kendini, dünyayı, eşyayı, kainatı ve Tanrı'yı keşfedebileceği türden niteliksel bir kendi hikayesini kurmaya imkan tanıyan bir hayat değildir. Postmodern dünya, tekrarlanabilir klişelerle örülen, tarih duygusundan ve tutarlılıktan yoksun, yapay, kurmaca, ayartıcı bir dünyadır.⁴⁴ Postmodern toplumun keşmekeşinde insanlar arasında bir ortak duygu ve algı tesis edecek kadar tutunma şansının bulunmamasından dolayı, bir dine, sorulduğunda inanıldığı söylene bile bunun ciddi bir karşılığı bulunmamaktadır. Anlaşılan o ki, Madonna veya M. Jackson, üretilen ve hızla popülerleşen figürler olarak, ayrıca dinsel dünyanın figürlerinden daha fazla güncelleşip her an her yerde karşımıza çıktıkça, dinin büyüünün bozulmasında bir ateist fikir dalgasından daha fazla etkili olmaktadır. Aynı şekilde gündelik hayatın örgütlenmesinde teknolojinin mutlak belirleyici rolü, dinin sekülerleştirilmesinde en güçlü etkiye sahiptir.⁴⁵

Postmodernizm, ortaçağın miti olan Hristiyanlık öğretisinin yerini modernizm de bilim ve teknolojiye bıraktığını iddia eder. Bu yeni mitin dayandığı temel ise bilgidir. Bilginin üretimi, tüketimi, kullanımı ve kontrolü toplumsal yaşam pratiklerini etkilerken özne ve nesnenin konumlarını değiştirmektedir.⁴⁶

Postmodernizm ikinci sekülerleşme çağı ve dünyevi olanın dinselştirilmesi, dolayısıyla din-dışı kutsallıkların üretilmesi durumudur.⁴⁷ Her

⁴² Bodur, a.g.m, s. 214.

⁴³ Neşet Toku, "Medine Vesikası" Postmodern Bir Sivil Toplum Projesi Olabilir mi?, *Bilgi Ve Hikmet Dergisi* 1994/6, s. 169.

⁴⁴ Yusuf Kaplan, "Antikite'den Postmodernite'ye Tanrısız Arazi'den İnsansız Arazi'ye Paganizmin Serüveni" *Düşünen Siyaset Dergisi*, sayı. 21, s. 165.

⁴⁵ *Postmodernizm ve İslam* (Giriş) der: A.Topçuoğlu-Y.Aktay, Ankara.1996, s. 21.

⁴⁶ Aylın Görgün Baran, "Postmodernizmin Özne Ve Akıl Kavramlarına Yöneltilmiş Eleştirilere Eleştirel Bakış" *Düşünen Siyaset Dergisi*, sayı: 21, s. 129.

⁴⁷ Yusuf Kaplan, a.g.m,s.163.

ne kadar Modern süreçlerde kutsal, metafizik düzlemden koparılıp seküler kalıplar içinde formatlandıysa da Post/modern bir dünyada seküler-ama-kutsal bir paradoksluk ile yeniden kalıplanır. Veya şu şekilde ifade etmek mümkün olsa gerek: Kutsalı tarih dışına sürgün eden Modern süreçler, kendi seküler kutsallarını inşa ettikten sonra bunları Post/modern bir flûlukta tekrar seküler-ama-kutsal ucubeliğe döndürdü. Modern süreçlerde önce parçalanan ontolojiye eşgüdümlü olarak profanlaş/tırıl/an kutsallar, kutsiyet veya mukaddesler, Post/modern durumda ve tarihsel kiplikte seküler-ama- kutsal formlarda tarihe yeniden döndürülmeye çalışılmaktadır.⁴⁸

Postmodernizmin, özellikle postmodern/katı bağlamsalci epitemolojinin geleneksel din anlayışını yıktığı açıkça görülmektedir.⁴⁹

Postmodern dünya, “gerçek” olan ile “benzetmenin” birbirine girdiği, ama daha çok benzetimsel olanın gerçek olanı unutturduğu, dolayısıyla gerçek olandan daha gerçek gibi kendini kabul ettirdiği bir durumu ifade eder. Postmodernitenin kendini bu şekilde inşası, hakikatin “eski” bir sureti saydığı din ve dinin kalbi olan inanç içinde geçerlidir. Bugünkü dünyada “gerçek” bir dini veya inancını mı yaşıyoruz, yoksa eski olanı “benzetimsel” bir yolla yeniden mi dinliyoruz?⁵⁰ Postmodern düşünce acaba din açısından ne anlam ifade etmektedir? Postmodernizm, bir din düşünürünün benimseyebileceği ve savunabileceği bir perspektif sunmakta mıdır?

Dinin kendine özgü ve geçerli bir gerçekliği, rasyonalitesi olduğu ve başka bir yapıya indirgenemeyeceği iddiası yanında postmodernizmin din adına ifade edebileceği bir başka anlam, kanaatimizce, dinde modern düşüncenin eserlerini yıkmaya yardım etmek olabilir. Din kendine özgüdür, biriciktir ve biricikliğini kendi özgünlüğünden, otantikliğinden, kendi asıl köklerinden alır, kısacası vahiyden ve vahye dayalı gelenekten alır. O zaman, mademki evrensel bir rasyonellik yoktur, dinde modern düşüncenin aklının hüküm sürmesi niyedir? Dolayısıyla dini inançlara rasyonel kanıtlamalarla bir geçerlilik ve doğruluk payı kazandırmaya çalışanların gayretleri de yersizdir. Dahası, dini modern düşüncenin kalıplarına ve yaşam biçimine sokmaya çalışmanın da bir anlamı yoktur.

⁴⁸ Şevket Yavuz, (2007). Modern Öncesi Âlemden Post/Modern Bir Köye Evrilişte Kutsal'ın Arkeolojisine Yeniden Bakış, *Milel ve Nihal*, 4 (1), 129.

⁴⁹ Abdullatif Tüzer, “Postmodernizmin Din Adına Düşündürdükleri” *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sy. 21, s. 192.

⁵⁰ Ali Yaşar Sarıbay, “Dinin Postmodernleşmesi” *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sayı. 21, s. 177-178.

Postmodernizmin din adına ifade edebileceği bir başka anlam, nesnellige karşı öznelliğin, akla karşı tutkunun zaferi olabilir. Her şeyden önce din, tüm öznel eklentilerden uzak, nedensel düzenliliklerin tespit edilebileceği, bilimsel bir nesnellığın inşa edilebileceği bir alan değildir. Din inananlardan aklın gerektirdiği tarafsızlığı, nesnellığı ve kuşkuculuğu atmasını ve kendisine toptan güven içerisinde bağlanmasını ister.⁵¹

Sonuç

Dini geleneklerde görülen yenilikçi, modernist ve postmodernist yaklaşım ve gelişmelerin motivasyon kaynaklarından biri, şüphesiz küreselleşme sürecidir diyebiliriz. Modern dünya görüşünde sembolik gerçeklik tabakası, geleneksel dini tasavvurların yanında, büyüyen miktarda “dini” ve “din karşıtı” tasavvurları içerir. Modern dünya görüşünün iç formu daha esnektir. Öyle ki mantıki olarak birbirine karşıt tasavvurlar ve tasavvur alanları tamamen birbirlerinin yanında varlıklarını korurular. İçsel olarak heterojen olan dünya görüşü, az-çok eşit haklara sahip bireylere mevcut dünya görüşü ile ilgili “sınıflandırma”dan birini sunma rolünü oynar.

Küreselleşme olgusu tüm dünyada olduğu gibi bizde de çılgın bir süreç içerisinde yaşanmaktadır. Küreselleşme sadece ekonomik ve sosyal hayatı etkisi altına almamıştır. Şüphesiz küreselleşmenin en güçlü etkisi ekonomi ve iletişim ile birlikte sosyal ve kültürel hayatta gerçekleşmektedir. Kanaatimizce küreselleşmenin değiştirici ve dönüştürücü etkisi toplumsal ve kültürel değerler alanında hissedilmektedir. Küreselleşmenin bu güçlü etkisinin dini alanda yaşanmaması mümkün değildir. Dünyada var olan tüm topluluklar ve sahip oldukları inançlar küreselleşme sürecinin etkisini tüm sıcaklığıyla hissetmiş ve yaşamaktadır. Küresel kitle kültürüne paralel bir biçimde artan hiper aktif tüketim, imajların meta olarak sunumu, yaşanan aşırı hızlı ve değişken hayat tarzı tüm dinleri gerçek hayatla bir rekabet içine sokmakta; yaşanan hayatla inanılan ideallerin arası gün geçtikçe daha da açılmaktadır. Bu rekabet ve çelişki İslam için olduğu kadar Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm vb. dinler için de geçerlidir. Küresel tüketimin bütün toplumsal alanı kuşattığı bir dünyada dinlerin metalaşmasıyla ve büyük dinlerin erozyonu artan bir trend içinde hızla devam etmektedir.

⁵¹ Abdullatif Tüzer, “Postmodernizmin Din Adına Düşündürdükleri” *Düşünen Siyaset Dergisi*, Sayı. 21, s. 188-190.

Kaynaklar

- Abdullatif Tüzer, "Postmodernizmin Din Adına Düşündürdükleri" Düşünen Siyaset Dergisi , sayı:21, s.188-190.
- Arslan, Mustafa, "Yeni Toplum, Yeni Dinsellikler: Küreselleşme Sürecinde Dinin Gelişen Soft Power Etkisi" Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi – II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme, 19-20 Nisan 2012.
- Aslan, Adnan, "Küreselleşme ve Din", Köprü Dergisi, 2002, sayı:77.
- Baran, Aylin Görgün, "Postmodernizmin Özne ve Akıl Kavramlarına Yönelttiği eleştirilere eleştirel Bakış" Düşünen Siyaset Dergisi, sayı: 21.
- Bodur, H. Ezber, " Küreselleşme ve Din" Din Sosyolojisi El Kitabı, der: N. Akyüz-İ.Çapçuoğlu, Grafiker Yay. Ankara, 2012.
- Bolay, S. Hayri, Dini Araştırmalar, 2003, cilt: VI.
- Çapçuoğlu, İhsan, "Küreselleşme, Kültür ve Din", AÜİFD, XLIX (2008), sayı: II.
- Erbaş, Hayriye, "Küreselleşme ve Ulus-Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet", Doğu Batı Dergisi, sayı:13.
- Erdiç, Şaban, "Türkiye’de Siyasal Toplumsallaşma ve Siyasal Katılım Ziyaret Fenomeni Örneği" Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 2016, cilt: XX, sayı: 2.
- Erkızan, Hatice Nur, "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine" Doğu Batı Dergisi, S.18, 2002.
- Esgin, Ali, Anthony Giddens Sosyolojisi, Ankara, 2008.
- Falk, Richard, "Küreselleşme ve Din, İnsanî Küresel Yönetişim", çev. H. Tuncay Başoğlu, Küre Yay, İstanbul, 2003.
- Friedman, Jonathan, "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri" Postmodernizm ve İslam, Der: A.Topçuoğlu-Y.Aktay, Ankara, 1996, s.82-106.
- Garaudy, Roger, İslam’ın Vadettikleri, İstanbul, 1995.
- Güçlü, Mustafa, "Küreselleşmenin Tarihi Seyri", Türkiye Günlüğü, Güz 2006, sayı: 86., s.115.
- Kirman, M. Ali, "Küreselleşme Sürecinde Dinî Pazarlar" İslamiyat, cilt: VIII, (2005).
- Kocacık, Faruk, "Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye" Prof. Dr. Eyüp

- Kemerlioğlu'na Armağan, Sivas 2000.
- Kurt, Abdurrahman, Din Sosyolojisi, İstanbul: Sentez Yayınları, 2015.
- Luckmann Thomas, "Modern Toplumda Din ve İnsan" çev. M. Emin Köktaş, D.E.Ü.İ.F. Dergisi, cilt: V.
- Macit, Nadim, Dini Araştırmalar, cilt: 6, 2003.
- Manzur, S. Perviz, "Düşünen Cihaz: Yapay Zeka", İnsan ve Teknoloji, çev. T.Kılıç İstanbul, 1992.
- Nevzat Güldiken-G.Nair, "21.Yüzyıla Dönük Sosyolojik Yaklaşımlar" Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 19, 1997.
- Onat, Hasan, "Küreselleşme Üzerine" Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/1.
- Özbolat, Abdullah, " Değerleri Küreselleşme sürecinde Değerlendirmek" Kültür ve Din, Adana, 2014.
- P.Berger-T. Luckmann, "Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi "çev: M. Rami Ayas, A.Ü.İ.F. Dergisi, cilt:XXX.
- R. Cipriani, Din Sosyolojisi, çev: Ali Coşkun, İstanbul, 2011.
- Robertson, Ronald, "Glokalleşme:Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik" Postmodernizm ve İslam, Der: A.Topçuoğlu-Y.Aktay, Ankara, 1996.
- Sarıbay, Ali Yaşar, "Dinin Postmodernleşmesi" Düşünen Siyaset Dergisi, sayı: 21.
- Şeriatı, Ali, Medeniyet ve Modernizm, çev. Ahmet Yüksek, İstanbul, 1998.
- Tatlídil, Ercan, "Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynakların Değişimi: Türkiye Örneği" Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan, Sivas 2000.
- Toku, Neşet, "Medine Vesikası" Postmodern Bir Sivil Toplum Projesi Olabilir mi?, Bilgi Ve Hikmet Dergisi, 1994/6.
- Türkay, Mehmet, "Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri" İktisat Dergisi, sayı: 404.
- Usta, Niyazi, "Küreselleşme ve Din" Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Ankara, 2012.
- Wallerstein, Immanuel, Modern Dünya Sistemi, çev:Latif Boyacı, İstanbul, 2004, I. 359-368; Tatlídil, a.g. m, s. 122
- Yavuz, Şevket, "Modern Öncesi Âlemden Post/Modern Bir Köye Evrilişte

Kutsal'ın Arkeolojisine Yeniden Bakış", Milet ve Nihal, 4 (1).

Yusuf Kaplan, "Antikite'den Postmodernite'ye Tanrısız Arazi'den İnsansız Arazi'ye Paganizmin Serüveni" Düşünen Siyaset Dergisi, sayı: 21.